

Γιατί δεν απεικονίζεται η Θεοτόκος στην Ορθόδοξη εικόνα της Πεντηκοστής.(Λ.

εικόνα της καθόδου του Αγίου Πνεύματος αντιστοιχεί πλήρως προς τα λειτουργικά κείμενα της Πεντηκοστής μεταφέροντας ολοκληρωμένα την σημασία της· το δογματικό περιεχόμενο της εικόνας δεν επιδέχεται κανένα είδος επέμβασης, όπως αυτή της Παρθένου. Η εισαγωγή της Θεοτόκου στον αποστολικό κύκλο θα έθετε το ερώτημα: τι σημαίνει η παρουσία Της; Ποιά τροποποίηση φέρνει στην σημασία της εικονογραφίας της Πεντηκοστής; Υπάρχουν πολλές εξηγήσεις για την παρουσία Της· ας την δούμε καλύτερα.

Στο έργο που ήδη αναφέραμε, ο L. Reau εκφράζει την παρακάτω σκέψη: «Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η Παρθένος σημαίνει, εδώ, ο,τι και στην Ανάληψη· συμβολίζει την Εκκλησία. Οι απόστολοι σχηματίζουν κύκλο γύρω από την Παρθένο που προεδρεύει της σύναξης χωρίς να μετέχει στο θαύμα».

Αυτό όμως δεν είναι ακριβές από ορθόδοξη άποψη: η Θεοτόκος μετέχει του θαύματος. Δεν συμμετέχει στα άμεσα αποτελέσματα και δεν παίζει κάποιο ενεργό ρόλο στο κήρυγμα και στα μυστήρια. Γιά ο,τι αφορά στον συμβολισμό της Εκκλησίας μέσα από το Πρόσωπο της Παρθένου μία ανάλογη εκτίμηση διατυπώθηκε από τους ορθοδόξους στην διάρκεια της συζήτησης: «Η Θεοτόκος είναι μία εικόνα της Εκκλησίας, πράγμα που σημαίνει ότι η χάρη του Αγίου Πνεύματος αναπαύεται όχι μόνο στους δώδεκα αλλά σ' ολόκληρη την Εκκλησία»).

Αυτός ο συλλογισμός, όπως και του L.Reau, συγκροτείται βάσει αναλογίας με την εικόνα της Αναλήψεως. Δεν είναι δυνατόν όμως να χαράζεται με τέτοιο μηχανικό τρόπο μία αναλογία ανάμεσα σε δυό εικόνες των οποίων η σημασία είναι πολύ διαφορετική. Αν κατανοήσουμε με τον ίδιο τρόπο την παρουσία της Παρθένου, η Εκκλησία εικονίζεται δυό φορές: απ' αυτήν την ίδια την Θεοτόκο και από τους δώδεκα αποστόλους, εκτός κι αν βλέπει κανείς τους αποστόλους ως αντιπροσώπους της εκκλησιαστικής ιεραρχίας. Είναι σωστό ότι η κάθοδος του Αγίου Πνεύματος συντελέσθηκε για όλη την Εκκλησία. Οι πύρινες γλώσσες όμως τοποθετήθηκαν πάνω σε κάθε πρόσωπο που ήταν παρόν κατέβηκαν χωριστά για καθένα μέλος της Εκκλησίας, όπως και για την Θεοτόκο ως ανθρώπινο πρόσωπο. Ο αγιασμός του Αγίου Πνεύματος δεν δόθηκε σ' ένα πρόσωπο μέσω άλλου, αλλά άμεσα στο καθένα ως μέλος της Εκκλησίας. Γι' αυτό και η κάθοδος Του στην Θεοτόκο δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως μια κάθοδος στο σύνολο της Εκκλησίας μέσω του προσώπου Της. Μιά προσωποποίηση δεν θα είχε κανένα νόημα εδώ. Η Θεοτόκος μπορεί να προσωποποιήσει την Εκκλησία ως δοχείον περιέχον την θεότητα αλλά όχι ως το σύνολο των ανθρώπων που συνιστούν το σώμα της Εκκλησίας. Κανένα συγκεκριμένο πρόσωπο δεν μπορεί να προσωποποιήσει ένα άλλο, η ένα σύνολο ανθρώπων. Γενικά μπορούμε να προσωποποιήσουμε ο,τι τα πρόσωπα εκείνα έχουν κοινό, όπως την ανθρώπινη φύση, πεπτωκυία πριν από την

Σάρκωση, καθγιασμένη μετά απ' αυτήν.

Η Πεντηκοστή είναι το δώρο της αγιότητας πάντα μοναδικό και προσωπικό και που δεν αντικαθίσταται από κανέναν άλλον· η αγιότητα του προσώπου της Θεοτόκου είναι μία ιδιαίτερη περίπτωση και δεν μπορεί να συγκριθεί με άλλη περίπτωση. Είναι αλήθεια ότι κατά την Πεντηκοστή, κατά την θέωση δηλαδή του ανθρώπου, η Παναγία βρίσκεται πρώτη και υψηλότερα από κάθε άλλο αγιασμένο πιστό. Για τον λόγο αυτό μερικοί βλέπουν στην απεικόνισή Της στην Πεντηκοστή. Ας μην ξεχνάμε, όμως, ότι η Εκκλησία εξαίρεσε από την ακολουθία της Πεντηκοστής το θέμα της θέωσης μεταφέροντας το σε μία άλλη ημέρα: την πρώτη Κυριακή μετά την Πεντηκοστή. Η ημέρα αυτή αφιερώθηκε στον εορτασμό των αποτελεσμάτων της Πεντηκοστής· μετά Πάντων των Αγίων η Θεοτόκος τιμάται ιδιαίτερα: «Προ δε πάντων και εν πάσι και μετά πάντων την των Αγίων Αγίαν, την υπεραγίαν και αυτών υπερσυγκρίτως κρείττονα των αγγελικών ταγμάτων, την Κυρίαν ημών και Δέσποιναν Θεοτόκον, Μαρίαν την αειπάρθενον» (Συναξάριον της Κυριακής των Αγίων Πάντων).

Δεν υπάρχουν, όπως είπαμε, θεολογικές μελέτες της εικονογραφίας της Πεντηκοστής. Βρίσκουμε όμως αναφορές, όπως αυτή του επισκόπου Κασσιανού και του M. Spassky. Ο π. Σέργιος Μπουλγκάκωφ δεν αναφέρεται στην εικονογραφία της Πεντηκοστής αλλά εξηγεί την παρουσία της Θεοτόκου στην αποστολική σύναξη. Κατ' αυτόν «η Θεοτόκος είχε δεχθεί την προσωπική της Πεντηκοστή κατά τον Ευαγγελισμό όταν το Άγιο Πνεύμα κατήλθε επ' Αυτήν (κατά την μαρτυρίαν της εικονογραφίας πήρε μορφή περιστεράς όπως και κατά την Βάπτιση) και είχε ήδη προσωπικά τέλεια καθγιασθεί και χαριτωθεί...», όμως «όφειλε μ' ολόκληρη την ανθρωπότητα και την κτίση να δεχθεί το Άγιο Πνεύμα την Πεντηκοστή, που θα σήμαινε για Εκείνην την «σωτηρία», δηλαδή την κατάργηση της δύναμης του προπατορικού αμαρτήματος σ' ολόκληρη την κτίση κι Εκείνην προσωπικά. την εικόνα του πρώτου ανθρώπου που ενώθηκε με τον Θεό.

Η Θεοτόκος ΗΤΑΝ ΠΑΡΟΥΣΑ στην σύναξη της Πεντηκοστής και εδέχθη πύρινη φλόγα για Εκείνην προσωπικά και για ολόκληρη την δημιουργία».

Βλέπουμε εδώ μια αναλογία ανάμεσα σε δύο γεγονότα θεμελιωδώς διαφορετικά: τον Ευαγγελισμό - την συγκατάθεση και την υποδοχή του Θεού από την Παρθένο Μαρία εκ μέρους ολόκληρης της κτίσης (όρος της σωτηρίας μας, διαφορετικά ο Ευαγγελισμός θα σήμαινε μία εξατομικευμένη υπόθεση) και την Πεντηκοστή, δηλαδή την κάθοδο του Τρίτου Προσώπου του Θεού πάνω σε κάθε άνθρωπο, σε κάθε μέλος της Εκκλησίας.

Αν η Θεοτόκος συγκεφαλαιώνει εδώ, όπως και στον Ευαγγελισμό, ολόκληρη την

κτίση, για την οποία θα λάβαινε το Άγιο Πνεύμα, η κάθοδος του Παρακλήτου στ' άλλα μέλη της Εκκλησίας γίνεται ακατανόητη.

...Αν παραμείνουμε στην παραδοσιακή σύνθεση της εικόνας της Πεντηκοστής και εισαγάγουμε μόνο την Παρθένο δημιουργείται διαφωνία ανάμεσα στην εικόνα και την ακολουθία της εορτής. Επί πλέον, όποια κι αν είναι η εξήγηση της παρουσίας της Θεοτόκου μέσα στην εικόνα διπλασιάζει, κάτι η κάποιον: αν πούμε ότι προσωποποιεί την κτίση η την αντιπροσωπεύει, τότε σε τι χρησιμεύει η απεικόνιση του «Κόσμου»;

Αν πούμε ότι δηλώνει την «καινή κτίση», την Εκκλησία, τότε γιατί να υπάρχουν οι απόστολοι; Η κάθοδος του Αγίου Πνεύματος συγχρόνως σ' Εκείνη που εκπροσωπεί τα μέλη της Εκκλησίας και στα μέλη που εκπροσωπούνται διά της παρουσίας Της δεν είναι το ίδιο ακατανόητο;

Γεγονός είναι ότι η εικόνα της καθόδου του Αγίου Πνεύματος και της Θεοτόκου είναι τόσο πλούσιες η καθεμιά από το δικό της περιεχόμενο, που δεν μπορούν να συζευχθούν. Μπορούμε να πούμε ότι η εικόνα της καθόδου του Αγίου Πνεύματος με την παρουσία της Θεοτόκου είναι όχι μόνο λανθασμένη, αλλά παύει να είναι εικόνα της Πεντηκοστής.

Δεν είναι ζήτημα συνύπαρξης δυό εικονογραφιών της Πεντηκοστής με η χωρίς την Παρθένο.

Την περίοδο παρακμής της εικονογραφίας, στα τέλη του ΙΣΤ' και κατά τον ΙΖ' αιώνα, άρχισαν στην Ρωσία να εικονίζουν την Παρθένο στις εικόνες της Πεντηκοστής.

Δεν έμειναν όμως εκεί. Από την εποχή αυτή, κατά την βαθυστόχαστη παρατήρηση ενός σύγχρονου ιστορικού της τέχνης, οι εικονογράφοι «αρχίζουν να σκέφτονται». Αρχίζοντας λοιπόν να σκέφτονται, θυμήθηκαν ότι ο απόστολος Παύλος ήταν απών από την σύναξη. Τον καταργούν λοιπόν. Στην συνέχεια περιβάλλουν την Θεοτόκο με τις μυροφόρες γυναίκες, αφού ήταν παρούσες, και προσθέτουν μερικούς πιστούς. Ο «Κόσμος» καταργείται. Σύμφωνα με την περιγραφή των Πράξεων η σύνθεση γεμίζει αταξία και ποικιλία. Μ' άλλα λόγια αναπαρέστησαν ο,τι έβλεπαν άνθρωποι ξένοι προς την Εκκλησία κι όχι αυτό που βλέπει η Εκκλησία, αυτό από το οποίο ζεί, αυτό στο οποίο μας καλεί. Ολόκληρη η σύνθεση της εικόνας αποσυντέθηκε στην κυριολεξία, χάνοντας την αρμονία και τον ρυθμό της, με τρόπο που το εκκλησιολογικό της νόημα και το περιεχόμενό της εξαφανίσθηκαν. Έτσι η εικόνα της Πεντηκοστής μεταμορφώθηκε σ' ένα πίνακα ιστορικού θέματος φθάνοντας, στην καλύτερη περίπτωση, να χρησιμεύει ως εικονογράφηση του

χωρίου των Πράξεων, αλλά αδυνατώντας πλέον να μεταδώσει το νόημα της εορτής.

Αν παρατηρήσουμε τους σύγχρονους εικονογράφους, θα δούμε ότι αυτοί που εισάγουν την Θεοτόκο στην εικόνα της Πεντηκοστής ακολουθούν τον ίδιο δρόμο σε γενικές γραμμές. Είναι αδύνατο να μη διακρίνουμε μία λογική συνέπεια.

Η εισαγωγή της Θεοτόκου οδηγεί στην τροποποίηση ολόκληρης της σύνθεσης της εορτής και στην εξαφάνιση του δογματικού της χαρακτήρα καθώς και του πλούτου του περιεχομένου της. Λογική αναγκαιότητα απαιτεί την κατάργηση του «Κόσμου» κι η εικόνα από τριαδολογική γίνεται εικόνα της Θεοτόκου, της παράστασης Της ανάμεσα στους αποστόλους παρόμοια μ' εκείνη του Χριστού ανάμεσα στους αποστόλους.

...Γιατί λοιπόν μία εικόνα της καθόδου του Αγίου Πνεύματος παύει να είναι εικόνα της Πεντηκοστής όταν εισαγάγουμε την Παρθένο; Το ερώτημα επανέρχεται και για την ακολουθία της Πεντηκοστής, όπου η Θεοτόκος δεν αναφέρεται ανάμεσα στα πρόσωπα και τιμάται μόνο μέσα στα χριστολογικά πλαίσια.

Στην Ανάληψη, είδαμε ότι η Παρθένος εικονίζεται γιατί η εικόνα της εορτής αυτής είναι εικόνα της Εκκλησίας και η πληρότητά της βρίσκεται στον εικονισμό της Κεφαλής της, του Ιησού Χριστού, της Μητρός Του, των αποστόλων και των αγγέλων.

Αντίθετα, στην εικόνα της Πεντηκοστής, που είναι επίσης μια εικόνα της Εκκλησίας, η πληρότητα βρίσκεται ακριβώς στην παρουσία μόνο των αποστόλων χωρίς κάποιο πρόσωπο στην κεφαλή του κύκλου τους. **Η Θεοτόκος είναι απύσα όχι γιατί, επαναλαμβάνουμε, δεν ήταν στην σύναξη, αλλά γιατί η παρουσία Της δεν ταιριάζει σε ο,τι η Εκκλησία θέλει να μας αποκαλύψει διά της εικόνας και της Λειτουργίας της Πεντηκοστής.**

Μέσα στην σειρά των μεγάλων εορτών η Πεντηκοστή έχει μία ιδιαίτερη σημασία, γιατί πανηγυρίζει την αρχή της οικονομίας του Τρίτου Προσώπου, του Αγίου Πνεύματος.

Στην Ανάληψη ολοκληρώθηκαν τα σωματικά έργα του Χριστού, «τα σωματικά του Χριστού πέρας έχει, μάλλον δε τα της σωματικής ενδημίας». Τι αναφέρεται στον Χριστό; ρωτάει.

«Η Παρθένος, η γέννηση, η φάτνη...» δηλαδή ο,τι συνδέεται άμεσα με την Μητέρα Του, πρόσωπο που πραγμάτωσε την Σάρκωση μεταδίδοντας στον Χριστό τον χαρακτήρα της ανθρώπινης φύσης μας. Με την Πεντηκοστή «αρχίζουν τα έργα του Πνεύματος» συνεχίζει ο άγιος Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός, η επίγεια οδός της Εκκλησίας μέσα στην πληρότητα της

ζωής της, μέσα στην Χάρη.

Η Πεντηκοστή είναι πάνω απ' όλα πνευματική γέννηση του ανθρώπου εν Αγίω Πνεύματι. «Ο Θεός έγινε άνθρωπος για να γίνει ο άνθρωπος Θεός». Κατά την ενανθρώπιση ο Θεός γεννάται μέσα στην σάρκα, γίνεται άνθρωπος. Από την Πεντηκοστή κι ύστερα ο άνθρωπος διά της Χάριτος του Αγίου Πνεύματος μπορεί να θεωθεί. Διά του Αγίου Πνεύματος «ο Θεός Λόγος του Πατρός εμβαίνει και εις ημάς», λέει ο άγιος Συμεών ο Νέος Θεολόγος, «καθώς και εις την κοιλίαν της Αειπαρθένου, τον οποίον τον δεχόμεθα διδασκόμενοι την ευσέβειαν και ευρίσκεται μέσα εις ημάς, ωσάν σπόρος... και ημείς συλλαμβάνομεν αυτόν όχι σωματικώς, καθώς συνέλαβεν αυτόν η Παρθένος και Θεοτόκος Μαρία, αλλά πνευματικώς μεν, ουσιωδώς δε».

Μιλώντας στην συνέχεια για την πνευματική γέννηση του ανθρώπου ο άγιος Συμεών υπογραμμίζει την διαφορά από την εν σαρκί γέννηση του Χριστού:

«Ότι άλλη είναι η ένσαρκος γέννησις του Θεού Λόγου οπού έγινεν από την Θεοτόκον και άλλη εκείνη όπου γίνεται πνευματικώς από ημάς. Διατί η σαρκική γέννησις, όπου εγέννησε τον Υιόν και Λόγον του Θεού όπου εσαρκώθη, εγέννησε το μυστήριον της αναπλάσεως του ανθρωπίνου γένους, και την σωτηρίαν όλου του κόσμου, όπου είναι ο Κύριος ημών και Θεός Ιησούς Χριστός, όπου ένωσε με τον εαυτόν του τα χωρισμένα, ήγουν τον Θεόν και τον άνθρωπον, και εβάστασε την αμαρτίαν του κόσμου. Αυτή δε η πνευματική γέννησις όπου γεννά πάντοτε με την χάριν του Αγίου Πνεύματος τον Λόγον της γνώσεως του Θεού εις τας καρδίας μας, τελειώνει το μυστήριον της ανακαινουργώσεως των ανθρωπίνων ψυχών και κάμνει την κοινωνίαν και ένωσιν ημών με τον Υιόν και Λόγον του Θεού και Θεόν».

Η κατά χάριν «μητρότης» είναι επομένως ένα καθήκον προορισμένο για κάθε άνθρωπο. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια η Θεοτόκος είναι ένα ανθρώπινο ον μοναδικό και ξεχωριστό. Κατά την Πεντηκοστή το Άγιο Πνεύμα δίδεται σ' Εκείνην, στο Πρόσωπό Της, για να καταστεί το μέσον της θεώσεως Της· ο δρόμος όμως της ένωσής Της με τον Χριστό είναι δρόμος μοναδικός, γιατί, θα πεί ο άγιος Συμεών «ότι ανίσως εκείνη τον εγέννησε σωματικώς, όμως βεβαιότατα τον είχε όλον και πνευματικώς μέσα της, και τον έχει και τώρα και πάντοτε ομοίως αχώριστον». Για τον λόγο αυτό κανένα άλλο ανθρώπινο πλάσμα δεν μπορεί να τοποθετηθεί στην ίδια θέση, όποια κι αν είναι η αγιότητά του, ακόμα και η αποστολική του αγιότητα. **Επομένως η εικόνα της Πεντηκοστής είναι μία εικόνα της Εκκλησίας με τα μυστήρια της, την διδασκαλία της, τους θεσμούς της, την αγιότητά της, δηλαδή τις δομές που η Εκκλησία μας προτείνει.**

Η Εκκλησία θεμελιώθηκε στην διπλή έλευση του Λόγου και του Πνεύματος μέσα στον κόσμο. Όπως γνωρίζουμε, η οικονομία του Δευτέρου Προσώπου του Θεού, καθώς και του Τρίτου Προσώπου, έχει καθεμιά τον δικό της χαρακτήρα και νόημα. Είναι αδιαίρετες μεταξύ τους και γι' αυτό στον κανόνα του όρθρου την Δευτέρα του Αγίου Πνεύματος επαναλαμβάνουμε τον ειρμό της Γέννησης του Χριστού. Πράγματι στο φως του Αγίου Πνεύματος μας αποκαλύπτεται η Θεότητα του Χριστού και η Γέννησή Του ως γέννηση του Θεανθρώπου. Οι δυό αυτές οικονομίες δεν μπορούν, κατά τον ίδιο τρόπο, να αναμειχθούν. Τα λόγια του αγίου Γρηγορίου του Ναζιανζηνού και του αγίου Συμεώνος του Νέου Θεολόγου δείχνουν ξεκάθαρα ότι η Εκκλησία χαράζει ανάμεσά τους ένα όριο αρκετά καθαρό. Μήπως δεν είναι γι' αυτό που στην Πεντηκοστή εξαιρείται από την εικόνα ο χαρακτήρας της ενσάρκί οικονομίας του Χριστού, δηλαδή η Παρθένας, και δεν παρουσιάζεται ανάμεσα στα πρόσωπα που έλαβαν το Άγιο Πνεύμα;

Η Θεοτόκος δεν συνδέθηκε με την οικονομία του Τρίτου Προσώπου του Θεού, με τα «έργα του Πνεύματος», το ίδιο άμεσα, όπως έγινε με την ενανθρώπιση του Υιού του Θεού. Κατά την οικονομία της σωτηρίας μας ο κυρίαρχος ρόλος της, δηλαδή ως συμμετεχούσης στην απολύτρωση, είναι πέραν της Πεντηκοστής. Όσον αφορά στην οικονομία του Αγίου Πνεύματος, ο πλήρης αγιασμός της Παρθένας αποτελεί έναν από τους σκοπούς του, αναμφίβολα τον πρώτο, ωστόσο η Παναγία δεν αποτελεί ένα μέσον της σωτηρίας μας, όπως συνέβαινε κατά την οικονομία του Λόγου. Δεχόμενη η Θεοτόκος το Άγιο Πνεύμα, όπως και οι άλλοι, δεν το μεταδίδει σε κανέναν, γιατί αποτελεί την προσωπική δωρεά της θέωσής της. Η παρουσία της μέσα στην εικόνα παριστά μία ειδική περίπτωση προσωπικής θέωσης. Καμμία εικόνα, όμως, λειτουργική δεν μπορεί να περιορίζεται σε μία ειδική περίπτωση. Γι' αυτό μόνο οι απόστολοι εικονίζονται, και δεν πρόκειται στο σημείο αυτό περί ενός αριθμητικού συμβολισμού· επειδή οι απόστολοι δεν είναι μόνο άνθρωποι που έλαβαν την θέωση αλλά και συνεχιστές του έργου του Χριστού.

Η παρουσία της Θεοτόκου απαλείφει τα όρια ανάμεσα στην οικονομία του Υιού και του Πνεύματος. Συγχέει ο,τι χαρακτηρίζει το μυστήριο «της αναπλάσεως του ανθρωπίνου γένους» με το μυστήριο της «ανακαινίσεως των ανθρωπίνων ψυχών διά της χάριτος του Αγίου Πνεύματος»· συγχέει δηλαδή ο,τι αφορά στην φύση με ο,τι αναφέρεται στα πρόσωπα. Η Πεντηκοστή γίνεται μ' άλλα λόγια μία απλή συνέχεια της σάρκωσης.

Η Θεοτόκος παίρνει την κεντρική θέση σε μία τριαδική εικόνα. Βρισκόμαστε μπροστά σε μια αντινομία: η εικόνα της Πεντηκοστής είναι μία καθαρά τριαδική εικόνα και κατ' αυτήν την έννοια ξεπερνά την εικόνα της Θεοτόκου.

Η παρουσία Της καλύπτει το ουσιαστικό στοιχείο της εικόνας - την Αγία Τριάδα. Όσο βαθιά και αν είναι η προσκύνηση της Θεοτόκου μέσα στην Ορθοδοξία δεν μπορεί να επικαλύψει την προσκύνηση των Τριών Προσώπων του Θεού. Η εικόνα της Πεντηκοστής, όπως είδαμε, είναι και εικόνα της Εκκλησίας· μας δίνει τους κανόνες της θέωσης του ανθρώπου. Υπ' αυτή την έννοια είναι υποδεέστερη της εικόνας της Θεοτόκου γιατί η Θεοτόκος ξεπερνά κάθε κανόνα και η παρουσία της εδώ θα ελαχιστοποιούσε την μοναδική της αξία. Θέλοντας να τιμήσουμε την Παναγία θα καταλήγαμε στο αντίθετο αποτέλεσμα.

Απόσπασμα από το άρθρο “Η εικόνα στο φως της Ορθόδοξης ερμηνείας”

Επιμέλεια κειμένου.π.Δημ.Αθανασίου.

Πηγή: fdathanasiou.wordpress.com